



# Η εσωτερική φωτιά του Antonio Lucio Vivaldi

4 Μαρτίου 1678 – 27 προς 28 Ιουλίου 1741

ΦΩΤΗΣ ΒΛΑΣΤΟΣ

Πνευμονολόγος, Επιμελητής Α, ΚΑΑ-ΝΝΘΑ

## Η Βενετία του 17ου αιώνα

Στα μισά του 17ου αιώνα, μόλις έναν αιώνα πριν από την παρακμή της, η Βενετία έμοιαζε στο μαγεμένο επισκέπτη της σαν ένας τόπος της επαγγελίας, πηλασμένος από ελευθερία και σταθερότητα. Ιστορικά, η πόλη διακήρυττε ότι δεν καταγόταν από την παγανιστική Ρώμη. Πολιτικά, διέθετε το regimen temperatum, ένα θαυμαστό μίγμα από μοναρχία, ολιγαρχία και δημοκρατία που εξέφραζαν οι τρεις διοικητικοί της θεσμοί, ο Δόγης, η Γερουσία και το Μέγα Συμβούλιο. Το γεγονός ότι στη διοικητική αρμονία της Γαληνοτάτης συμμετείχε μόνο το 2% του πληθυσμού της δε φαίνεται να ενοχλούσε τις στρατιές των πάσης φύσεως μεταναστών και απελευθέρων που αποτελούσαν την πληθυσμιακή της βάση. Ο λόγος ήταν το εμπόριο, μια δραστηριότητα που προσέφερε ευκαιρίες και διεξόδους, άγνωστες στους γεωργούς και στους στρατιώτες. Η Βενετσιάνικη άρχουσα τάξη, ολιγάριθμη και κληρονομική, συμμετείχε ενεργά στο εμπόριο. Ο εσωτερικός ανταγωνισμός ήταν αναπόφευκτος. Η τέχνη κέρδισε από αυτόν. Οι αριστοκρατικές οικογένειες, οι Tron, οι Vendramin, οι Grimani, οι Guistiniani, επένδυσαν στην όπερα και στις πλαστικές τέχνες.

Τα δελτάρια και οι επιστολές των επισκεπτών της αποτελούν σήμερα τις σημαντικότερες πηγές για να πηλάσουμε μια εικόνα της καλλιτεχνικής ζωής στη Βενετία του 17ου αιώνα. Τα τυπωμένα librettos πολλαπλασιάζονταν καθώς η οπερατική δραστηριότητα κορυφωνόταν. Όλη η Ευρώπη μιλούσε για το νέο είδος: Drama per musica!

## Ο κόκκινος παπάς

Ο Antonio Lucio Vivaldi γεννήθηκε στη Βενετία τη μέρα που ένας ισχυρός σεισμός



τρόμαξε την πόλη των νερών. Βαφτίστηκε αμέσως μετά τη γέννησή του από τη μαία που τον ξεγέννησε. Ίσως λόγω του σεισμού, ίσως λόγω κάποιων προβλημάτων υγείας. Πάντως, η επίσημη βάπτισή του δεν έγινε παρά μόνο δύο μήνες αργότερα, καθυστέρηση που θα μπορούσε να αποδοθεί σε προβλήματα υγείας του βρέφους. Ο νεαρός ακολούθησε το δρόμο του πατέρα του Giovanni Battista που εργαζόταν σαν βιοηιστής στην εκκλησία του Αγίου Μάρκου. Έμαθε να παίζει βιολί και να γράφει μουσική μέσα σε μια Βενετία

που αναζητούσε μουσική επένδυση τόσο για τις θρησκευτικές όσο και για τις κοσμικές της δραστηριότητες. Ο Vivaldi θα ακολούθησε ιερατικό βίο. Ωστόσο, λίγο μετά από τη χειροτονία του, ένα ιατρικό πρόβλημα εμφανίζεται και πάλι για να στρέψει αλλού την πορεία της ζωής του. Ο 25χρονος Antonio ισχυρίζεται ότι δεν μπορεί να ψάλλει τη λειτουργία επειδή βασανίζεται από μια strettezza di petto, μια συσφικτική ενόχληση στο στήθος. Η κοινωνία της Βενετίας θα τον αποκαλεί Il Prete Rosso, "ο Κόκκινος Παπάς", προφανώς λόγω των κόκκινων μαλλιών του, αλλά δεν θα τον ακούσει ποτέ να ψέλλει.

Ο κόκκινος παπάς θα συνεχίσει να ταλαιπωρείται από μια «εσωτερική φωτιά», όπως γράφουν οι βιογράφοι του, καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του. Μάλιστα, θα αφήσει την τελευταία του πνοή, σε ηλικία 63 ετών, στη Βιέννη, μέσα σε μια τέτοια αναζωπύρωση της φωτιάς που σιγόκαιγε στο στήθος του.

Οι συνθήκες του θανάτου του δεν ήταν ίσως άσχετες με τη θανατηφόρα αναζωπύρωση. Στα 1741, η μόδα είχε αλλιάξει στη Βενετία. Διάσημος, αλλά με πολλή οικονομικά προβλήματα, ο Vivaldi στρέφεται στις αυλές των Ευρωπαίων εσπεμμένων. Η γαμήλια καντάτα του Gloria e Imeneo (RV 687) γράφτηκε για τους γάμους του Λουδοβίκου 15ου και η καντάτα La Cetra ήταν αφιερωμένη στον Αυτοκράτορα Κάρολο 6ο που είχε συναντήσει στην Τεργέστη, στα 1728. Ο Κάρολος θαύμαζε τη μουσική του κόκκινου παπά σε βαθμό που θυμείται ότι συζήτησε για την καντάτα με το συνθέτη περισσότερο χρόνο απ' όσο συζήτησε με τους υπουργούς του σε δύο χρόνια.

Στο συνθέτη δόθηκε ο τίτλος του ιππότη και μια πρόσκληση για τη Βιέννη. Ο Vivaldi φτάνει στη Βιέννη το Μάιο του 1740 αναζητώντας μια καινούργια Βενετία. Όμως, σχεδόν τέσσερις μήνες μετά την άφιξή του, ο Κάρολος πεθαίνει από τροφική δηλητηρίαση, χωρίς να αφήσει διάδο-

χο. Ο συνθέτης βλέπει την πύλη της αυτοκρατορικής αυλής να κλείνει γι' αυτόν. Η νέα αυτοκράτειρα Μαρία Θηρεσία έχει άλλες προτεραιότητες.

Η ψυχική του φόρτιση είναι μεγάλη, αρκετή ίσως για να πυροδοτήσει την εσωτερική φωτιά που θα του πάρει τη ζωή στις 27 ή 28 Ιουλίου 1741, σε ένα νοικιασμένο σπίτι, στη γειτονιά του Karntner Tortheater. Ο Formichetti αναφέρει ότι «ο θάνατος του συνθέτη επήλθε κατά τη διάρκεια της νύχτας, αλλιά κατεγράφη στα αρχεία της ενορίας του Αγίου Στεφάνου την επομένη το πρωί»

### Παίζοντας με τη φωτιά

Η εσωτερική φωτιά του Βενετσιάνου μουσικού έμεινε ιατρικά αδιάγνωστη, μια σποραδική αναφορά που εμφανίζεται με τη γέννησή του και επανέρχεται σε σημαντικές στιγμές του βίου του. Πρόκειται για μια νόσο που ενώ επηρέασε τη ζωή του και τον οδήγησε στο θάνατο, δεν επηρέασε το έργο του αλλιά και τις ποικίλες και σωματικά επίπονες μετακινήσεις του στην Ευρώπη. Ο Vivaldi έγραφε με χειμαρρώδη ρυθμό: στην τριετία 1725-1728 συνέθεσε οκτώ όπερες, οι οποίες ανέβηκαν σε Βενετία και Φλωρεντία.

Ο Abbot Conti γράφει «Σε λιγότερο από τρεις μήνες, ο Vivaldi συνέθεσε τρεις όπερες». Κατά την ίδια περίοδο, ο συνθέτης συνέθεσε και δημοσίευσε τις παρτιτούρες πολλών κονσέρτων. Στα 1725, δημοσιεύτηκε το *Il Cimento dell' Armonia e dell' invenzione*, opus 8, στο Άμστερνταμ. Επρόκειτο για συλλογή δώδεκα προγραμματικών κονσέρτων, όπως Οι τέσσερις εποχές, Καταιγίδα στη θάλασσα, Τέρψη, Το Κυνήγι. Έγραψε συνολικά περισσότερα από 500 κονσέρτα, 73 σονάτες, 46 όπερες, συμφωνίες και πολλές σελίδες θρησκευτικής μουσικής. Ταξίδεψε σε πολλές ευρωπαϊκές πόλεις, συνήθως με τη συνοδεία του πατέρα του, παντού όπου ανθούσε το θηρικό θέατρο: Ρώμη, Μιλάνο, Φερράρα, Πράγα, Άμστερνταμ.

Αναμίχθηκε ενεργά στην έκδοση και στο ανέβασμα πολλών έργων του, δίδαξε βιολί στο Pio Ospedale della Pietà, ένα από τα τέσσερα ορφανοτροφεία της Βενετίας και συναναστράφηκε με σημαντικούς καλλιτέχνες και ηγέτες της εποχής του. Δε διαθέτουμε κανένα στοιχείο που να δείχνει ότι η αρρώστια του επηρέασε τη δημιουργική και κοινωνική ζωή του.

Φαίνεται ότι τα προβλήματα της υγείας του έμειναν καλά κρυμμένα από τις συναναστροφές του, αλλιά χρησιμοποιήθηκαν από τον ίδιο για να αποφύγει τα ενοχλητικά καθήκοντα της ιεροσύνης. Η αναπνευστική πάθηση που δεν επέτρεπε στο Vivaldi

να ψάλλει τη θεία λειτουργία, ίσως επηρέασε το σύνθετη (στο βαθμό που της αναλογεί) στο καλλιτεχνικό του έργο. Επέλεξε σαν κύρια μουσική φόρμα το κονσέρτο, όπου ανέπτυξε τη δραματική αντιπαράθεση ανάμεσα στο εγώ και στην ομάδα, στο σολίστα και στην υπόλοιπη ορχήστρα. Οι δύο αντιπαρατιθέμενες ορχηστρικές δυνά-



μεις, τα μαζικά tutti και ο μοναχικός, αλλιά μαχόμενος solist, εμφανίζονται σαν η θεωρητική σύνοψη της εσωτερικής ισορροπίας του συνθέτη. Σε κάθε concertante εργασία του Vivaldi, ο solist συναντά την ορχήστρα, αναμιγνύεται μαζί της και απομακρύνεται απ' αυτήν για να εξερευνησει μοναχικούς μελωδικούς δρόμους, σε μια επίμονη προσπάθεια εξερεύνησης των πολλών όψεων των κοινωνικών σχέσεων.

Ευθυγραμμιζόμενος με την ορχήστρα ή αγνοώντας την, συγκρουόμενος μαζί της ή προσπαθώντας να την σαγηνεύσει, συναινετικός ή επαναστάτης, ο solist του Vivaldi

αποτελεί μια διαρκή ενσάρκωση της μάχης του ατόμου εναντίον της ομάδας, από την οποία το άτομο επιθυμεί να δραπετεύσει ή στην οποία επιθυμεί να διεισδύσει, να την κατακτήσει και να κυριαρχήσει.

Ο Vivaldi εξερεύνησε μεθοδικά κι επίμονα στα κονσέρτα του κάθε δυνατότητα και κάθε όργανο. Ασφαλώς, ευνόησε το βιολί (221 κονσέρτα για solo βιολί και ορχήστρα), αλλιά ενδιαφέρθηκε επίσης για πολλά άλλα όργανα, όπως το recorder, το φλάουτο, το piccolo, το κλαρινέτο, το όμποε, το bassoon, την τρομπέτα, τη viola d'amore και το μαντολίνο.

Έγραψε επίσης κονσέρτα για πολλά solo όργανα, concerti grossi και κονσέρτα για πλήρη ορχήστρα. Πρόκειται για ένα μελωδικό χείμαρρο, όπου τα όργανα αλληλάζουν, αλλιά η εξερεύνηση της κεντρικής σχέσης της μονάδας με το σύνολο παραμένει αναλλοίωτη.

Πέρα από την επίδραση της χρόνιας αναπνευστικής πάθησης στον ψυχισμό και άρα στο καλλιτεχνικό ζητούμενο του συνθέτη, θα μπορούσε κανείς να υποθέσει και μια ακόμη συνέπεια της *strettezza di petto*. Ο Vivaldi βίωσε πιθανώς ένα νόσημα με υφέσεις και εξάρσεις, συνεπώς την κυκλικότητα στα φαινόμενα της ζωής. Τα κονσέρτα του χαρακτηρίζονται σε γενικές γραμμές από μια τριμερή δομή: γρήγορο-αργό-γρήγορο (φόρμα *ritornello*). Τα δύο ακραία μέρη είναι στο ίδιο κλειδί, ενώ το μεσαίο στο ίδιο ή ένα παραπλήσιο κλειδί. Στο εσωτερικό κάθε μέρους, η μουσική πορεύεται μέσα από συνεχείς εναλλαγές: το μέρος του solo εναλλιάσσεται με το μέρος της πλήρους ορχήστρας.

Ο Vivaldi έπαιξε με την εσωτερική φωτιά του, δίνοντάς της ένα δημιουργικό ρόλο στη ζωή του. Ο ίδιος υπέκυψε στη νόσο του. Ωστόσο, η μοίρα στάθηκε ευνοϊκή για τη δουλειά του. Μετά τους ναπολεόντειους πολέμους, φάνηκε ότι το μεγαλύτερο μέρος των έργων του είχε χαθεί οριστικά. Ωστόσο, το φθινόπωρο του 1926, μετά από μια μεθοδική έρευνα, βρέθηκαν 14 φάκελοι με έργα του συνθέτη στη βιβλιοθήκη ενός μοναστηριού του Piemonte. Έληπαν όμως αρκετές σελίδες. Η έρευνα συνεχίστηκε. Τον Οκτώβριο του 1930, οι σελίδες αυτές βρέθηκαν στο αρχείο του δούκα Durazzo. Είχαν αγοραστεί από τους προγόνους του τον 18ο αιώνα.

Σήμερα, στην εποχή της σπιρομέτρησης και της έρευνας των ανοσοολογικών μηχανισμών του άσθματος, καλούμαστε να πλησιάσουμε έμμεσα το βίωμα διάσπασης ασθενών που μας άφησαν μέσα από το έργο τους μια ανεκτίμητη πολιτισμική κληρονομιά.